

УДК 786.2.071.1(477):378.035.6(045)

*Світлана Глушкова,
м. Полтава*

ФОРТЕПІАННІ ТВОРИ ПОЛТАВСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ У НАВЧАЛЬНОМУ РЕПЕРТУАРІ З МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ

У статті висвітлено вагомі творчі здобутки, активну просвітницьку діяльність знаних і маловідомих постатей української національної композиторської школи Полтавщини початку ХІХ – середини ХХ ст. (А. Єдлічка, М. Лисенко, П. Щуровський, М. Колачевський, Л. Лісовський, С. Шевченко). Розглянуто питання включення їх фортепіанних творів у сучасний навчальний репертуар студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі опанування ними курсу «Музичний інструмент».

***Ключові слова:** національна композиторська школа, фортепіанний репертуар, інструментальна підготовка, композитори Полтавщини, вчитель музичного мистецтва.*

Постановка проблеми. Духовний розвиток особистості засобами музичного мистецтва залишається однією з актуальних проблем музичної педагогіки вищої школи. Тому особливого значення набуває підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва, розвиток їх професійно-виконавських здібностей на засадах національних музичних традицій, обізнаності з розмаїттям вітчизняного музичного репертуару й готовність гнучко використовувати його в професійній діяльності. В цьому контексті одним із провідних принципів інструментальної підготовки кваліфікованих фахівців ми вбачаємо пріоритет у доборі навчального репертуару доробку композиторської школи Полтавщини як складника світової музичної культури. У такий спосіб ми не тільки розвиваємо професійно-виконавські здібності студентів, а й залучаємо їх до національної культурної спадщини, збереження її надбань і національних музичних традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях В. Мудрика, С. Павлишина, І. Полякової, О. Фрайт розглядається фортепіанна спадщина українських композиторів

минулого й сучасності. На кардинальне значення зв'язку української музики зі світовою музичною культурою в розрізі поєднання зарубіжних стильових здобутків і національної традиції посиляються у своїх працях В. Барвінський, С. Черепанов. Останнім часом опубліковані дослідження з історії української музики О. Верещагіної, Л. Кияновської, Л. Корній. В наукових працях П. Довганя й Н. Ревенко міститься низка положень про можливість широкого використання української фортепіанної музики не тільки на концертній естраді, а й у практиці педагога-музиканта (Кашкадамова, 2006). Ґрунтовне дослідження музичної культури Полтавщини здійснила А. Литвиненко (2011), окремі розвідки належать Л. Гнатюк, Н. Грицюк, Л. Івахненко, Т. Оскоменко-Парулаві, Г. Полянській (2009), О. Чепіль (2010) та ін.

Мета статті – визначити внесок композиторів Полтавського регіону в розвиток музичної культури й освіти України (початок ХІХ – середина ХХ сторіччя); привернути увагу до фортепіанної спадщини маловідомих митців, ознайомити з використанням їх творчості у практичній діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Музичне життя Полтави першої половини ХІХ століття належить до маловідомих, проте безумовно важливих, сторінок історії української музичної культури, дослідження яких у різних мистецтвознавчих і культурологічних аспектах є однією з актуальних проблем сучасного регіонального музикознавства. Досі не винайдені всі твори цього періоду, відомості про які існують у музикознавчій літературі, адже деякі з них зберігаються в рукописних фондах або у виданнях ХІХ століття в Росії. Провідними жанрами творчості українських композиторів того часу (М. Вербицького, М. Дидинського, А. Єдлічки, М. Завадського, В. Заремби, А. Коципінського, В. Пащенко) були варіації на теми українських народних пісень, парафрази на теми народних танців (Корній, 2011).

В історії української музичної культури ХІХ сторіччя – один із найважливіших періодів, коли сформувалася українська музична класика з виразною національною специфікою.

Фундатором професійної української музики слушно вважається Микола Віталійович Лисенко (1842–1912). Він заснував і визначив шляхи розвитку української національної культури. Композитор залишив нам цінні зразки українського фортепіанного стилю. Провідною тенденцією його фортепіанних творів є спирання на фундаментальні традиції професійної західноєвропейської фортепіанної культури доби класицизму й романтизму та збереження, розвиток і вдосконалення народних національних здобутків музичної культури (Кашкадамова, 2006). Фортепіанна творчість М. Лисенка достатньо відображена в музичних публікаціях і представлена в навчальних програмах.

Творча діяльність Алоїза Венцеславовича Єдлічки – музикознавця, композитора, фольклориста, піаніста, хорового диригента й педагога – у царині української музичної культури ХІХ століття готувала ґрунт для розвитку справжнього професіоналізму, сприяла утвердженню народнопісенної творчості як основи української національної музичної школи. Чех за походженням, А. Єдлічка (1819, м. Куклен, Чехія – 1894, м. Полтава) здобув музичну освіту в Празькій консерваторії (1837–1842). Працював на Полтавщині протягом 44 років (1848–1892), викладав співи та гру на фортепіано в Полтавському інституті шляхетних дівчат і приватних пансіонах. А. Єдлічка збирав і обробляв народні пісні, писав вокальні й фортепіанні твори. Його пісенні збірки віддзеркалюють музичний побут епохи, характеризують рівень мистецьких смаків населення Полтави, висвітлюють стильові прикмети української професійної музики середини ХІХ століття. Вони вплинули на українську камерно-інструментальну музику. Так, М. Берnard і А. Кіндінгер здійснили їх фортепіанні аранжування (1870, 1878). Фортепіанне попури композитора «Квітоньки України» на теми українських пісень із 20 номерів є спробою автора представити українську народнопісенну творчість у фортепіанному викладі й витримано у фольклорних традиціях романтичної музики. Фантазія «Спогади про Полтаву» на теми з опери І. Котляревського «Наталка Полтавка» («Дід рудий, баба руда», «Віють вітри, віють буйні», «Ой я дівчина-полтавка»), фортепіанні твори «Листок з альбому» – ноктюрн ор. 3,

«Щасливіці» – етюд-фантазія ор. 4, «Спогад про Шопена» ор. 8, польки, мазурки відзначені хорошим смаком і оригінальністю викладу фактури (Литвиненко, 2011). Педагогічну, організаційну, етнографічну й композиторську діяльність А. Єдлічки пронизує ідея духовної спільності європейських народів, у ній поєднуються риси українського, польського, богемського фольклору. Про значущість творчого доробку музиканта говорять неослабний інтерес до нього з боку сучасних дослідників України та Чехії, а також наукові читання з нагоди 175-річчя від дня народження А. Єдлічки, проведені в Полтаві в грудні 1996 року. І. Зінків відзначає, що інструментальні твори А. Єдлічки «відіграли певну прогресивну роль у розвитку української фортепіанної музики», а отже, з успіхом можуть бути використані в сучасному педагогічному репертуарі (Гордійчук, 1989, с. 288).

Мало вивченими залишаються життя і творчі надбання композиторів М. Колачевського, Л. Лісовського, С. Шевченка, П. Щуровського, що в різні часи відкрили красу українського народного мелосу Європі та всьому світові. У їхніх творах спостерігається своєрідне тлумачення жанрів, розвинених у західноєвропейській і російській музиці, завдяки творчому використанню фольклорного тематизму й ладо-гармонічних засобів, а головним принципом організації музичного матеріалу є пісенність. Популярними залишаються обробки народних пісенно-танцювальних мелодій.

На початку 70-х років XIX століття в Полтаві залишив помітний слід Петро Андрійович Щуровський (1850, м. Полтава – 1908, м. Курськ) – піаніст, диригент, композитор, музичний діяч і критик. Випускник Московської консерваторії стажувався в Парижі й Лейпцигу, капельмейстер Московської опери (нині Большой театр), диригував спектаклями за кордоном, вів потужну музично-просвітницьку діяльність (читав публічні лекції, організовував концерти, музичні вечори й ранки), написав посібники для диригентів, методичну працю «Как надо учить наших детей музыке», уклав музичний довідник російських і зарубіжних композиторів і диригентів. П. Щуровський автор опери «Богдан Хмельницький», незакінченої опери «Кузнец

Вакула», 30 романсів, п'єс для фортепіано, «Збірника національних гімнів усіх держав світу». Перлиною фортепіанного доробку митця можна вважати «Елегію», яка має яскраво виражені риси романтизму. Деякий час П. Щуровський очолював Полтавські регентські курси, на яких навчався хоровий диригент і композитор, автор відомої мелодії на слова «Заповіту» Т. Шевченка – Гордій Павлович Гладкий (Гордійчук, 1989).

Михайло Миколайович Колачевський, відомий як Калачевський (1851, Херсонська губернія – 1907, Кременчуцька губернія), на жаль, залишився у пам'яті нащадків автором одного твору – «Української симфонії». Музичну освіту отримав у Лейпцизькій консерваторії (1876), де вивчав теорію та гармонію, поліфонію, композицію, ансамблеву гру. Там, на прилюдному іспиті, вперше прозвучала «Українська симфонія» під орудою автора. Місцева преса писала: «Симфонія Колачевського є видатним твором свіжого погляду на оркестрове виконання» (Корній, 2001). Попри успіх у Німеччині, М. Колачевський повернувся в Україну й оселився у Кременчуці, служив у Кременчуцькому земстві. З метою популяризації світових музичних здобутків і виховання в кременчужан інтересу до серйозної музики, М. Колачевський створив оркестр із аматорів, у якому був ансамблістом, акомпаніатором, диригентом, лектором. До репертуару оркестру входили камерні твори Л. Бетховена, М. Глінки, О. Даргомижського, Ф. Мендельсона, В. Моцарта, П. Чайковського, Р. Шумана та ін. Після його знайомства з диригентом Полтавського симфонічного оркестру Д. Ахшарумовим та іншими представниками музичної громадськості міста, вперше в Україні оркестр Д. Ахшарумова виконав «Українську симфонію» М. Колачевського (1901 р., Кременчук). Частина творчої спадщини митця, що дійшла до нас, налічує партитуру «Української симфонії», струнний квартет, фортепіанне тріо, два духовних твори, романси, фортепіанні твори, «Реквієм». Творчий доробок композитора та піаніста досі очікує компетентної оцінки, а романсова спадщина взагалі залишається невідомою сторінкою українського музичного мистецтва (Корній, 2011). Неоціненним є його внесок у розвиток музичної культури Полтавської губернії кінця ХІХ сторіччя та

України загалом. Ім'я Михайла Колачевського було присвоєно в 2011 році дитячій музичній школі № 3 м. Кременчука (нині – Горишні Плавні).

Музичне життя Полтави на зламі ХІХ–ХХ століть, перебуваючи у стані активного культурного піднесення й спрямованості на професійне становлення в усіх мистецьких сферах, потребувало самовідданої праці таких музикантів-творців і пропагандистів, яким був композитор Леонід Леонідович Лісовський (1866, м. Санкт-Петербург – 1934, м. Харків) – композитор, педагог, музикознавець, музичний критик і громадський діяч. Він належить до когорти тих незаслужено забутих митців, творче зростання яких на терені найкращих традицій західноєвропейської та російської музичної культури водночас позначилося вагомими здобутками в українському професійному музичному мистецтві. Його творча біографія стала, безумовно, важливим явищем в українській музичній культурі, а натхненна праця в царині мистецтва Полтавського краю є вагомим внеском у розвиток вітчизняного музичного мистецтва. Л. Лісовський отримав гуманітарну освіту на історико-філологічному факультеті Харківського університету (1890), а музичну – у Санкт-Петербурзькій консерваторії (1897). Полтавський період життя (1899–1910) став для музиканта важливим у визначенні основних напрямів його подальшої творчої діяльності та співпав із процесом культурного відродження регіону. Митець проводив активну діяльність як педагог (був директором приватної музичної школи Ф. Базилевич, інспектором музики, викладачем фортепіано та хорового співу в Інституті шляхетних дівчат), композитор, піаніст (соліст і акомпаніатор), організатор популярних курсів, рецензент газети «Полтавскія губернскія вѣдомости». У своїх статтях Л. Лісовський відтворював багатогранну панораму гастрольно-концертного життя Полтави початку ХХ століття. Як лектор і піаніст він виступав із В. Оголевцем, мав і авторські концерти. Його твори виконували під керівництвом Д. Ахшарумова в симфонічному зібранні Полтавського відділення ІРМТ, пізніше вони входили до репертуару Квартету імені М. Леонтовича. Вихованцями Л. Лісовського були в

майбутньому відомі діячі українського музичного мистецтва: композитор, диригент і педагог Ф. Попадич; філолог, юрист, композитор і музикознавець О. Оголевець; хоровий диригент і педагог І. Різенко, піаністка А. Силенчук. Різнобічне обдарування Лісовського-композитора проявилось в багатьох жанрах: одноактна опера «Іменини рози» (1901), вокальна сюїта «Ерос і Психея» (1907), симфонічна прелюдія «Un poco di saint – Saëns» (1900), «Думка» для струнних, «Серенада» для скрипки і фортепіано (1905), «Елегія» для віолончелі (1906), «Скерцозний менует» для струнного квартету (1894), цикл етюдів і п'єс для фортепіано (вальси, польки, прелюди, менует, ноктюрн, скерцо), близько 30 романсів, пісень і мелодекламацій, хорова кантата «Слава Україні» (Литвиненко, 2011).

Початок ХХ століття в українській музиці – період активного розвитку різноманітних типів інструментальних фортепіанних творів на пісенно-танцювальній основі, що свідчить про величезний і незгасаючий інтерес композиторів до народних джерел. Спостерігається авторське переосмислення традиційних методів роботи з фольклорним матеріалом. Помітний внесок у розвиток національного фортепіанного мистецтва й організацію музичного життя Полтави першої половини ХХ століття зробив Сергій Амосович Шевченко (1898, м. Кременчук – 1985, м. Полтава) – науковець, педагог, композитор і музикознавець. Він навчався в Полтавському музичному училищі (фортепіано), Харківському університеті, Полтавському інституті народної освіти, у якому деякий час працював лаборантом кафедри мистецтвознавства під керівництвом В. Верховинця. З благословення останнього здобув вищу музичну освіту в Харківській консерваторії (1925–1930), працював там асистентом, а згодом – завідувачем кафедри фортепіанної гри. З 1946 по 1960 роки викладав фортепіанну гру в Полтавському музичному училищі. С. Шевченко – автор низки науково-дослідних праць і статей із теорії та практики фортепіанної гри, у яких розглядаються питання історії, методології, психолого-фізіологічних засад піаністичного мистецтва (1965–1972): «Фортепіанна трель», «Моторика піаністів», «Фінгерзація гам», «Антропометричні дані рук піаністів»,

«До фізіології розумової праці піаністів», «До методології науково-дослідної роботи в галузі піанізму», «Музика і природа», «Нариси музичного життя Полтави і Полтавської області» (Мостова, 1999).

Творчі здобутки митця містять велику кількість фортепіанних п'єс малої форми (прелюдії, сонатини, інвенції, фуґи, етюдів), Концерт для фортепіано й оркестру c-moll, ансамблі для початківців, посібник «Школа фортеп'янової гри» відзначаються бездоганним володінням формотворення, широким діапазоном звучання музичного інструменту, емоційною насиченістю, яскравою артикуляцією, оптимістичним стрижнем. Привертає увагу звернення митця до фольклорних витоків інтонування, гармонії, образності. Серед численної фортепіанної спадщини композитора безперечною вершиною є Концерт для фортепіано й оркестру c-moll. Головна партія Концерту наслідує (може, цитує?..., побудована на головній темі?) українську народну пісню «Ой у лузі та ще й при березі». Твір містить три частини, епічні за характером, віртуозні за виконанням, гармонійно й фактурно насичені (Лобач, 2009). Першим дослідником життя й творчості Сергія Амосовича (1999) стала кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Полтавського державного педагогічного університету Інна Володимирівна Мостова, випускниця Львівської консерваторії (фортепіано) (Лобач, 2009). Переклад Першої частини Концерту для хору і фортепіано створив учень С. Шевченка – заслужений діяч мистецтв, професор, завідувач кафедри музики Григорій Семенович Левченко, а першим виконавцем партії фортепіано (1999) була автор статті, старший викладач кафедри музики, випускниця Харківського інституту мистецтв імені І. Котляревського та асистентури-стажування Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Пізніше партію фортепіано виконувала випускниця кафедри, кандидат педагогічних наук, доцент Наталія Олександрівна Павленко. Завдяки пропагандистській діяльності українського народного хору «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка під орудою Г. Левченка, мистецький доробок С. Шевченка розпочав своє друге життя.

Висновки. Активне використання в навчальному репертуарі студентів-піаністів творів українських композиторів минулого й сучасності не тільки розширює уявлення про розвиток вітчизняної музичної культури, але й сприяє ефективному формуванню національно-свідомої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва. Власний педагогічний досвід автора статті доводить необхідність розширення репертуарного діапазону фортепіанними творами забутих і маловідомих авторів, які народилися або працювали в Полтавському регіоні. Тому до навчальної програми курсу «Основний музичний інструмент» (фортепіано), розробленої автором статті, включені доробки композиторів Полтавщини ХІХ–ХХ століття. Вони неодноразово звучали в концертах, на екзаменах, у виконавських конкурсах (фантазія «Спогади про Полтаву» А. Єдлічки; «Ноктюрн» і «Романс» М. Колачевського; «Елегія» П. Щуровського; етюд «Весна», «Мелодія», «Прелюд», Концерт для фортепіано з оркестром С. Шевченка). Під час їх вивчення викладачі й студенти мають можливість визначити національні риси, порівняти жанри й композиторські стилі, особливості фактури й драматургії, художні образи, а отже, сформуванню цілісного уявлення про риси національного музично-інструментального мистецтва в контексті світової культури.

Список літератури

- Гордійчук, М. М. (Ред.) (1989). *Історія української музики* (Т. 2). Київ: Наукова Думка.
- Кашкадамова, Н. (2006). *Історія фортеп'янного мистецтва ХІХ сторіччя*. Тернопіль: АСТОН.
- Корній, Л. (2001). *Історія української музики* (ч. 3: ХІХ ст.). Київ – Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць.
- Корній, Л., Сюта, Б. (2011). *Історія української музичної культури*. Київ: Національна музична академія України.
- Литвиненко, А. І. (2001). Лісовський і музичне життя Полтави на зламі ХІХ – ХХ ст. *Культура України: мистецтвознавство* (Вип. 8, с. 167–174). Харків: Харківська державна академія культури.
- Литвиненко, А. І. (2011). *Полтавщина: музична культура (ХІХ – початок ХХ століття)*. Київ: Автограф.
- Лобач, О. (2009). Діаманти братів Єдлічок в українській культурі. О. О. Лобач, Л. Л. Халецька (Ред.) *Музичне краєзнавство Полтавщини: від витоків до сьогодення* (с. 234–242). Полтава: Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського.

- Мостова, І. (1999). Виховний потенціал фортепіанної спадщини композиторів Полтавщини. *Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В. М. Верховинця* (с. 140–146). Полтава: ПДПУ імені В. Г. Короленка.
- Полянська, Г.М. (2009). Полтавські композитори – члени Всеукраїнського союзу композиторів. О. О. Лобач, Л. Л. Халецька (Ред.). *Музичне краєзнавство Полтавщини: від витоків до сьогодення* (с. 282-295). Полтава: Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського.
- Чепіль О. В. (2010). *Вулицями старої Полтави*. Полтава : ТОВ «РІК».

Svetlana Glushkova

PIANO WORKS OF THE POLTAVA COMPOSERS IN THE EDUCATIONAL REPERTOIRE OF THE MUSICAL INSTRUMENT

The question of the formation of personality and professionalism of the future music teacher with national repertoire is analyzed. Peculiarities of development of musical art of different periods of the 19th-20th centuries are characterized. National educational value of piano works of Ukrainian national school of composers XIX – XX century; their didactic and cognitive potential reasonably allows you to include them, along with the works of Western European and Russian composers, into learning repertoire of students of music of higher educational institutions. Significant creative achievements, active educational activities of well-known and little-known figures of Ukrainian national composer school of Poltava region from the beginning of the 19th and the middle of the 20th century – A. Yedlychki, M. Lysenko, P. Shchurovsky, M. Kolachevsky, L. Lisovsky, S. Shevchenko is highlighted. Inclusion of their piano works in the modern educational repertoire of students of higher pedagogical educational institutions in the mastering of «Musical Instrument» course is considered. Their piano pieces are played in concerts, exams, performances. Study of the musical repertoire of the Ukrainian composers of Poltava region, understanding the characteristics of its various genres, creates ample opportunity for spiritual formation of the future music teachers.

Keywords: *the national composer school, piano repertoire, instrumental training, plays of composers of Poltava region, teacher of musical art.*

References

- Hordiichuk, M. M. (Ed.) (1989). *Istoriia ukrainskoi muzyky*. [History of Ukrainian music] (Vol. 2). Kyiv: Naukova Dumka.
- Kashkadamova, N. (2006). *Istoriia fortepiannoho mystetstva XIX storichchia*. [History of XIXth century piano art]. Ternopil: ASTON.
- Kornii, L. (2001). *Istoriia ukrainskoi muzyky* [History of Ukrainian music] (Part 3: XIX century). Kyiv – New York: Vydavnytstvo M. P. Kots.
- Kornii, L., Siuta, B. (2011). *Istoriia ukrainskoi muzychnoi kultury* [History of Ukrainian musical culture]. Kyiv: National Music Academy of Ukraine.
- Lytvynenko, A. I. (2001). *Lisovskyi i muzychne zhyttia Poltavy na zlami XIX – XX st.* [Lisovsky and musical life of Poltava at the turn of the XIX – XX centuries]. *Culture of Ukraine: Art Studies* (Is. 8, pp. 167–174). Kharkiv: Kharkiv State Academy of Culture.

- Lytvynenko, A. I. (2011). *Poltavshchyna: muzychna kultura (XIX – pochatok XX stolittia)*. [Poltava region: musical culture (XIX – beginning of the XX century)]. Kyiv: Avtograph.
- Lobach, O. (2009). *Diamanty brativ Yedlichok v ukrainskii kulturi*. [Diamonds of the Edlich brothers in Ukrainian culture]. O. O. Lobach, L. L. Khaletska (Eds.). *Muzychne kraieznavstvo Poltavshchyny: vid vytokiv do sohodennia* [Music regional studies of Poltava region: from the origins to the present] (pp. 234–242). Poltava: Poltava M. V. Ostorgradsky Regional Institute of Postgraduate Education.
- Mostova, I. (1999). *Vykhovnyi potentsial fortepiannoi spadshchyny kompozytoriv Poltavshchyny*. [Educational potential of the piano heritage of the composers of Poltava]. *Formation of the national culture of youth by means of folk art in the context of the creative heritage of V. M. Verkhovynsia* (pp. 140–146). Poltava: Poltava V. G. Korolenko State Pedagogical University.
- Polianska, H. M. (2009). *Poltavski kompozytory – chleny Vseukrainskoho soiuzu kompozytoriv* [Poltava composers are members of the All-Ukrainian Union of Composers]. O. O. Lobach, L. L. Khaletska (Eds.). *Muzychne kraieznavstvo Poltavshchyny: vid vytokiv do sohodennia* [Music regional studies of Poltava region: from the origins to the present] (pp. 282–295). Poltava: Poltava M. V. Ostorgradsky Regional Institute of Postgraduate Education.
- Chepil, O. V. (2010). *Vulytsiamy staroi Poltavy* [The streets of the old Poltava]. Poltava: TOV «RIK».

Одержано 7.12.2018 р.